

Володимир ВАТРАС¹

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ

Здійснено наукове дослідження місця договору в системі джерел сімейного права України та інших країн, а також межі регулювання сімейних правовідносин договором та види договорів, якими можуть бути врегульовані сімейні правовідносини. У результаті проведеного дослідження сформульовано висновок, що договір як регулятор сімейних правовідносин відіграє важливу роль як в Україні, так і в інших країнах як романо-германської, так і англо-американської та мусульманської правових систем. Договір є похідним джерелом сімейного права і врегульовує сімейні правовідносини лише в тих межах, у яких це допускається іншими джерелами права, передусім законами та іншими актами сімейного законодавства. Договору як джерелу сімейного права притаманні спрямованість сторін, якими можуть бути як подружжя, члени сім'ї, так і державні органи, які мають повноваження в питаннях влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (органи опіки та піклування) до реалізації своїх сімейних прав та обов'язків; встановлення порядку реалізації визначених у законодавстві сімейних прав та обов'язків або закріплення таких суб'єктивних прав та обов'язків, які не закріплені в законодавчому мінімумі вимог до сторін; недопустимість погіршення майнового становища сто-

¹ кандидат юридичних наук, доцент, народний депутат України, професор кафедри цивільного права та процесу, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова vatras@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-6822-7442>.



рін договору в частині прав та гарантій, передбачених сімейним законодавством. Основним сімейно-правовим договором є шлюбний договір (контракт), однак учасники сімейних правовідносин можуть укласти велику кількість поіменованих і непоіменованих у законодавстві договорів щодо врегулювання майнових відносин фактичного подружжя, подружжя, яке знаходиться в режимі окремого проживання, колишнього подружжя, майнових та особистих немайнових відносин батьків та дітей, а також договори, що укладаються за участю інших членів сім'ї або щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Як правило, законодавець негативно ставиться до урегулювання в договірному порядку особистих немайнових прав та обов'язків подружжя, хоча законодавство США та Канади такі умови договорів допускає, але не надає їм судового захисту.

Ключові слова: сімейне право, джерело сімейного права, сімейно-правовий договір, шлюбний договір (контракт), подружжя.

Договір як джерело правового регулювання сімейних правовідносин відомий ще з часів римського приватного права, передусім через врегулювання правового режиму майна подружжя, хоча і сам шлюб розглядався як договір, відповідно до якого створюється сім'я, а особи, які його уклали, отримували права та обов'язки подружжя, визначені законодавством та договором. Таке правило в цілому зберігалось довгий час протягом розвитку національних правових систем, а також формування романогерманської, англо-американської та мусульманської правових систем — договір був додатковим, індивідуальним джерелом регулювання сімейних правовідносин між подружжям або іншими членами сім'ї. Зазначене було характерне і для України, оскільки, як зазначає М. В. Гримич, на передвесільному етапі шлюбно-договірного процесу укладалася шлюбна угода між батьками наречених, яка набирала чинності із весіллям: угода про власне шлюб та угода про весілля, які укладалися одночасно (на сватанні). Перша — складалася з угоди про власне шлюб (принципова згода обох сторін на шлюб) і господарської шлюбної угоди (зобов'язання обох сторін про внесок у добробут майбутньої сім'ї і придане молодой) [1, с. 352–353]. Таким чином, ще в українській звичаєвій традиції договір був одним із важливих регуляторів сімейних правовідносин. Водночас, зважаючи на те, що в радянський період єдиним джерелом сімейного права визнавався нормативно-правовий акт, а укладення сімейно-правових договорів не допускалося, Україна повернулася до визнання договору як джерела сімейного права лише із прийняттям чинного Сімейного кодексу України (хоча 1992 року також приймалися зміни до Кодексу про шлюб та сім'ю 1969 року, яким було запроваджено шлюбний контракт).

На сьогодні проблематика визначення договору як джерела сімейного права представлена науковими працями багатьох вчених-правознавців. Зокрема, можна навести таких науковців, як: Г. М. Ахмач, В. І. Борисова, А. О. Дутко, І. В. Жилінкова, К. А. Казарян, Я. В. Новохат-



ська, О. М. Пономаренко, С. Ю. Чашкова, О. А. Явор, — які торкались різних аспектів досліджуваної проблеми. Водночас досі відсутнє комплексне дослідження, у якому б детально та системно були викладені питання щодо місця договору в системі джерел сімейного права України та інших країн у сучасних умовах.

У зв'язку із цим, виникає необхідність більш глибокого та повного наукового дослідження проблеми визначення правової природи та місця договору серед джерел сімейного права України та інших держав.

Метою є наукове дослідження місця договору в системі джерел сімейного права України та інших країн, а також межі регулювання сімейних правовідносин договором та види договорів, якими можуть бути врегульовані сімейні правовідносини.

Договір як джерело правового регулювання сімейних правовідносин має певну специфіку порівняно із іншими джерелами сімейного права, має низку лише йому притаманних ознак.

Зокрема, як зазначає Н. Н. Тарусіна, сімейно-правовим договорам притаманні такі ознаки: спрямованість до однієї мети, на відміну від цивільно-правових договорів, які є протилежними за спрямованістю узгодженими волевиявлення учасників; мета сімейних договорів — реалізація передбачених сімейним законодавством прав та обов'язків подружжя, батьків та дітей, інших учасників сімейних правовідносин; суб'єктами сімейних договорів можуть бути лише члени сім'ї або особи, які вступають у правовідносини щодо створення сім'ї (наречені) або з приводу опіки та піклування [2, с. 66–67]. На цьому ж наголошує і В. І. Борисова. На її думку, учасники сімейних відносин діють разом, а не як протилежні за своїми інтересами контрагенти [3, с. 91].

Як зазначає С. Ю. Чашкова, договори в сімейному праві, як правило, не є самостійною підставою виникнення сімейних правовідносин, а приводять до зміни, припинення сімейних правовідносин, які вже існують, а також не виступають самостійними юридичними фактами, а є одним з елементів фактичного складу. Принцип свободи договору в сімейному договірному праві має певні обмеження, що обумовлені наявністю публічного інтересу в регулюванні сімейних відносин: чітко зазначені суб'єкти договору, неможливе або обмежене укладання непойменованих договорів, істотно обмежена свобода розсуду учасників під час формування умов договору [4, с. 10–11].

О. М. Пономаренко приєднується в цілому до думки вказаних науковців: він так само зазначає на обмеженому суб'єктному складі таких договорів (він називає учасників таких договорів «особами, які мають певний сімейно-правовий інтерес»), хоча і додає до їх числа також колишніх членів сім'ї, а також органи опіки та піклування (хоча договори за участі останніх він називає квазісімейними). Також науковець вказує, що сімейний договір може бути спрямований або на встановлення додаткових сімейних прав та обов'язків, або на визначення порядку здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків, визначених в законодавством («законних» сімейних прав та обов'язків), але не може бути спрямований на їх виникнення або припинення. Як зазначає вчений, на нормативному



рівні встановлений недоторканий мінімум сімейних прав та обов'язків, які виникають та припиняються незалежно від волі суб'єктів, а за допомогою договорів останні можуть вплинути на порядок їх здійснення (виконання) та обсяг (тільки в бік збільшення). Водночас деякі сімейні договори все ж таки можуть бути спрямовані на виникнення або припинення сімейних прав та обов'язків — у випадках, якщо договори укладаються учасниками сімейних відносин, сімейні відносини яких не врегульовані Сімейним кодексом України (СК України). Ще одна особливість сімейних договорів — сімейні права та обов'язки, на які він впливає, тісно пов'язані з особистістю суб'єкта і, як правило, припиняються із його смертю або зміною його сімейно-правового статусу [2, с. 70–72].

О. В. Розгон визначає також такі особливості договорів у сімейному праві: можливість регулювання сімейних відносин за умови, якщо зміст договору не буде суперечити актам законодавства та моральним засадам суспільства; особливий суб'єктний склад — учасники сімейних правовідносин, як правило, щодо спільної реалізації прав та виконання обов'язків; необхідність отримання дозволу опіки та піклування, якщо договір стосується майнових прав дитини; обов'язковість попередньої згоди на укладення договору одним із учасників сімейних правовідносин — стосується договорів подружжя і договорів, що укладаються неповнолітньою дитиною; можливість обумовлення в договорі строків тривалості сімейних прав та обов'язків, — наприклад, до повноліття дитини, припинення шлюбу тощо; обмеженість свободи договірної ініціативи сторін договору, — як правило, лише у випадку відповідної вказівки в законодавстві або якщо останнє взагалі не врегульовує відповідні відносини; недопустимість погіршення майнового становища сторін договору в частині прав та гарантій, передбачених сімейним законодавством; особистий і безоплатний характер більшості договорів [5, с. 22–35].

Таким чином, як бачимо, більшість науковців, визначаючи особливості договору як регулятора сімейних правовідносин, зазначали саме на похідному характері договору як джерела сімейного права — він врегульовує сімейні правовідносини лише в тих межах, у яких це допускається іншими джерелами права, передусім законами та іншими актами сімейного законодавства.

Можна погодитися із І. В. Жилінковою, що у випадку відсутності спеціальних нормативних приписів сторони можуть урегулювати свої відносини за договором — учасники сімейних відносин мають право укласти договір, який не передбачений актами сімейного та цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам законодавства (створення власних правил поведінки). Якщо певні сімейні відносини внормовані законом, то договором сторони можуть деталізувати нормативний припис, не виходячи за його межі, і конкретизувати свої суб'єктивні права та обов'язки (наприклад, подружжя може встановити в договорі детальний порядок та строки виплати аліментів на одного з них, не змінюючи загальних правил сплати аліментів, визначених у ст. 75 СК України) або підвищити законодавчий стандарт і закріпити такі суб'єктивні права та обов'язки, які не закріплені в законодавчому мінімумі вимог до сторін



(наприклад, договір про утримання подружжя може не передбачити обов'язкової умови виплати як непрацездатність іншого з подружжя) [3, с. 102].

Крім того, як зазначає О. А. Явор договір може бути єдиноможливою підставою для виникнення індивідуальних сімейних правовідносин (наприклад, відносини патронату, наставництва, прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу тощо), а також заповнювати прогалини, залишені законодавцем у регулюванні сімейних відносин (укладення непоіменованих сімейних договорів) [6, с. 129–130]. У цій частині договір не просто доповнює існуючі положення чинного сімейного законодавства, а є повноцінним джерелом права, оскільки передбачає індивідуальну регламентацію сімейних відносин, при цьому, індивідуальну як таку, що врегульовує відносини між індивідами, так і таку, що забезпечує особливе повноцінне правове регулювання, яке не можна було б отримати лише за допомогою законодавчих норм.

Основним сімейно-правовим договором, який визначається в законодавстві всіх країн з романо-германською та англо-американською правовою системою, є шлюбний договір або шлюбний контракт.

Шлюбний договір відповідно до СК України може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. Предметом шлюбного договору відповідно до сімейного законодавства України є лише майнові відносини між подружжям, їх майнові права та обов'язки, у ньому можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. У шлюбному договорі може бути визначене майно, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу. Сторони можуть домовитись про можливий порядок поділу майна, в тому числі і в разі розірвання шлюбу, а також про надання утримання одному з подружжя, незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі. Водночас шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені цим Кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище [7, с. 139–140].

Як зазначено у Німецькому цивільному уложенні, подружжя може врегулювати свої майново-правові відносини шляхом укладення нотаріально посвідченого договору (шлюбний договір), в тому числі скасувати або змінити передбачений законом режим майнових відносин, у тому числі й після укладення шлюбу (§§ 1408 і 1410). При цьому, подружжя може обмежити або виключити правоздатність іншого подружжя вчиняти угоди, що спричиняють для нього правові наслідки (§ 1357); передбачити договірний режим майна, набутого кожним із подружжя у шлюбі (§ 1363): роздільності майна (§ 1414), спільності майна (§ 1415), крім особливого (§ 1417) та виділеного (§ 1418) майна; визначити, хто з подружжя буде управляти спільним майном — один із подружжя або обидва з подружжя (§ 1421); порядок розподілу подружнього майна (§ 1474); продовження режиму спільності майна у відносинах між пережившим подружжям та спільними нащадками подружжя (§ 1483). При цьому, умови шлюбного



договору чинні не тільки для подружжя, а й для третіх осіб, за умови, якщо вони знали про наявність договору або договір зареєстрований у реєстрі майнових прав (§ 1412) [8, с. 344, 347, 355–356, 358–359, 371, 373]. Також Німецьке цивільне уложення прирівнює до договору заручини (§ 1297), хоча лише в частині обов'язку відшкодування понесених витрат постраждалій стороні (§ 1298); визначає можливість укладення угод, «направлених на забезпечення життєвих потреб сім'ї» (§ 1357), «в інтересах дитини» (§ 1643) [8, с. 334, 343, 425].

Французький цивільний кодекс у ст. 1387 передбачає, що закон регулює майнові відносини між подружжям лише при відсутності спеціальних угод, які подружжя вправі укладати на свій розсуд, за умови, що ці угоди не будуть протирічити моралі та положенням ст.ст. 1387¹–1581 Кодексу. При цьому, шлюбний контракт може передбачати право пережившого подружжя придбати або отримати при розподілі певне особисте майно померлого подружжя (ст. 1390); перелік такого майна (ст. 1391); можливість встановлення (не частіше рази на два роки — ст. 1397) правового режиму майна подружжя:

1) режим спільності майна подружжя (ст. 1400), набутого у шлюбі, крім одягу та білизни, передбачених для особистого користування, права на позови щодо відшкодування фізичної або моральної шкоди, права на матеріальну допомогу, предмети, необхідні для професійної діяльності (ст. 1404), майна, отриманого у спадок, дарування або в порядку легата, якщо інше не встановлено в договорі (ст. 1405) майна, отримане за допомогою особистого майна та цінних паперів (ст. 1406) майна, отриманого взамін особистого майна (ст. 1407). У шлюбному контракті може бути передбачено, що спільність буде включати рухоме та нерухоме майно, придбане подружжям в період шлюбу; виключення із правил управління спільним майном; право одного з подружжя отримати певне майно, виплативши відповідне відшкодування; право на отримання частки в майні до його розподілу; нерівність часток подружжя; універсальність режиму спільності майна подружжя (ст. 1497). Можливе урегулювання питання управління спільним майном, наприклад, встановлення спільного управління майном обома з подружжя (ст. 1503); визначення права пережившого подружжя придбати або отримати при розподілі певне особисте майно померлого подружжя (ст. 1511); встановлення критеріїв оцінки майна та способи відшкодування різниці (ст. 1512); надання права пережившому подружжю вилучити зі спільності подружжя певне майно або суму (ст. 1515); встановлення нерівності часток, за умови, якщо подружжя, який має меншу частку, має і менші обов'язки (ст. 1521); передача усього спільного майна пережившому подружжю (ст. 1524);

2) режим універсальної спільності майна подружжя, в тому числі отриманого до укладення шлюбу, крім особистого (ст. 1526);

3) режим роздільності майна подружжя, коли кожен має право на управління, користування та вільне розпорядження своїм майном (ст. 1536), однак зобов'язаний брати участь у сімейних витратах (ст. 1537);

4) режим участі в доходах — до припинення шлюбу правовий режим майна є роздільним, але після припинення режиму кожен із под-



ружжя вправі отримати половину суми чистих доходів, що утворилися в майні іншого з подружжя (отримані на підставі подвійної оцінки майна на момент укладення та припинення шлюбу) (ст. 1569), за умови їх наявності (ст. 1575) з можливим відходом від рівності часток при розподілі, в тому числі права пережившого подружжя на всі чисті доходи (ст. 1581).

При цьому, умови шлюбного контракту є чинними і для третіх осіб, за умови, якщо в договорі між одним з подружжя і третьою особою прямо зазначалося про наявність шлюбного контракту (ст. 1394) [9, с. 434–435, 437, 441–443, 463, 465, 467–470, 472, 474, 477, 479]. Також Французьким цивільним кодексом допускається укладання подружжям договорів щодо ведення домашнього господарства та виховання дітей (ст. 220) [9, с. 100].

Відповідно до сімейного законодавства Республіки Польща, в шлюбному договорі подружжя може розширити, обмежити або виключити законну спільність майна, крім прав, які є виключними, права вимоги за зобов'язаннями щодо відшкодування шкоди, нанесеної здоров'ю та відшкодування моральної шкоди. Цей договір є обов'язковим для третіх осіб, якщо вони знали про нього та його зміст [10, с. 83]. Аналогічна вимога передбачена за законодавством Чеської Республіки. У Хорватії чинність шлюбного договору для третіх осіб підтверджується його внесенням в поземельні книги [10, с. 93–94].

Шлюбний контракт у США має назву «дошлюбна угода» (зважаючи на те, що його укладення можливе лише до укладення шлюбу) і ним, крім встановлення режиму майна (при цьому допускається встановлення різних режимів для різних видів майна), набутого у шлюбі й порядку управління ним, також визначаються питання утримання у шлюбі та на випадок розлучення, а також питання виховання та освіти дітей. Сторони шлюбного контракту можуть відступити від норм законодавства, однак контракт не повинен обмежувати конституційних прав та свобод сторін [10, с. 89].

В Однаковому акті про дошлюбні договори (прийнятий у більш ніж половині штатів США) закріплено положення, відповідно до якого сторони можуть укладати договір щодо будь-яких питань, включаючи їхні особисті права й обов'язки, за умови, що це не порушуватиме суспільну політику й за це не передбачено кримінальної відповідальності, що дало можливість включати в договори будь-які умови [11, с. 145]. Як правило, офіційні коментарі відносять до «інших питань» вибір місця проживання, планування кар'єри, релігійне виховання дітей [11, с. 136].

У мусульманських країнах також існує практика укладання шлюбних договорів — «нікях». Положення (умови) шлюбного договору мають бути в межах розумного та канонічно допустимого. Якщо умови шлюбного договору, обговорені під час укладення шлюбу, відповідають духу та культурі мусульманської сім'ї, не суперечать канонам, то їхнє виконання в майбутньому є обов'язковим. Такими умовами можуть бути проживання в одному місті, дозвіл із боку чоловіка на працю жінці поза домом, умови про одношлюбність чоловіка, «мехріє» (майно, яке виплачується чоловіком жінці у випадку розлучення за його ініціативою чи з його вини та ін. [12, с. 140–141].



Що стосується інших видів договорів у сімейному праві, то, як зазначає О. В. Розгон, такими договорами в Україні є:

1) договори подружжя:

а) щодо майна: про відчуження одним із подружжя на користь іншого з подружжя своєї частки у праві спільної власності подружжя без виділу цієї частки (ч. 2 ст. 64 СК України); про визначення порядку користування майном (ст. 66 СК України); про поділ майна подружжя (ст.ст. 69–70 СК України); про визначення часток у спільному майні подружжя та договір про виділ частки одного з подружжя зі складу всього подружнього майна (ч. 2 ст. 69 СК України);

б) договори про надання утримання: про надання утримання одному з подружжя (ст. 78 СК України); про припинення права на утримання замість набуття права власності на нерухоме майно або отримання одnorазової грошової виплати (ст. 89 СК України);

в) шлюбний договір (ст.ст. 92–103 СК України);

г) сепараційний договір;

д) договори за участю подружжя щодо застосування репродуктивних технологій: договір між медичним закладом і потенційними батьками щодо комплексу медичних послуг, які пов'язані з використанням допоміжних репродуктивних технологій;

2) договори фактичного подружжя (осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу): про визначення правового режиму майна (ст. 74 СК України); про припинення права на утримання (ст. 89, ч. 3 ст. 91 СК України);

3) договори між нареченими та/або їх родичами: договір дарування передшлюбного подарунка (наречений/ наречена отримує подарунок у зв'язку з майбутнім шлюбом за ст. 31 СК України); договір про витрати, пов'язані із приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля;

4) договори батьків щодо виховання та утримання дитини: про визначення місця проживання дитини в разі розірвання шлюбу та порядку участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо (ч. 1 ст. 109 СК України); про розмір аліментів на дітей після розірвання шлюбу (ч. 2 ст. 109 СК України); щодо здійснення батьками батьківських прав і виконання обов'язків (ч. 4 ст. 157 СК України); про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України); про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК України); про участь батьків, дітей у додаткових витратах;

5) між батьками та повнолітніми дітьми: про утримання повнолітніми дітьми непрацездатних батьків; про утримання батьками повнолітньої дитини, якщо вона продовжує навчатися; про утримання батьками дитини-інваліда;

6) договори інших членів сім'ї та родичів: між батьками дитини та бабою, дідом, прабабою, прадідом про спілкування із онуками і правнуками та їх виховання; щодо виховання дитини її братом і сестрою; про утримання тіткою/дядьком неповнолітнього племінника/племінниці;



7) договори, укладені із суб'єктами, які не є членами сім'ї, за участю державного органу: про організацію реєстрації шлюбу за 24 години; про патронат; про влаштування дітей до прийомної сім'ї; про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу; про наставництво [5, с. 67–69].

Крім того, як зазначає І. В. Жилінкова, залежно від сфери договірного регулювання до договорів у сімейному праві відносять:

- 1) сімейні договори (договори між членами сім'ї);
- 2) договори між учасниками сімейних відносин, які хоча й не є членами однієї сім'ї, але мають сімейні права та обов'язки (договір про сплату аліментів на дитину, батько/мати якої проживає окремо від сім'ї);
- 3) «досімейні» або «післясімейні» договори (договори, що укладаються на стадії виникнення сім'ї або після припинення її існування);
- 4) «квазісімейні» договори (договори, що укладаються у процесі влаштування в сім'ї дітей, позбавлених батьківського піклування, — договори про патронат, про створення дитячого будинку сімейного типу, про створення прийомної сім'ї).

Залежно від їхньої цільової спрямованості в сімейному праві, можна виділити договори, що мають на меті:

- 1) встановлення, зміну або припинення правового режиму майна;
- 2) передання майна у власність;
- 3) передання майна у користування;
- 4) надання утримання;
- 5) виховання дітей [3, с. 107, 109].

В американському праві, залежно від того, на який стан подружніх відносин розраховане договірне регулювання, крім «дошлюбної угоди», виділяють договори, що укладаються в період шлюбу і розраховані на продовження чи поновлення подружніх відносин, — так звані «примирливі договори»; і договори, що укладаються в період шлюбу, однак передбачають права й обов'язки подружжя на випадок очікуваного роздільного проживання чи розірвання шлюбу — сепараційні договори. Відповідно до Сімейного закону Канади, крім шлюбного договору, виділяються такі договори між подружжями: договір про роздільне проживання, договір про спільне проживання. В англійському сімейному праві отримали поширення договори подружжя про утримання, про роздільне проживання та договори, що визначають майнові права при розірванні шлюбу. Викладене вище стосується також фактичного подружжя. Крім того, існує практика укладення так званих квазідоговорів, які врегульовують особисті стосунки між подружжям (поведінку у шлюбі), зокрема: про кількість і періодичність народження дітей, прийняття внутрішньосімейних рішень, розподіл сімейної праці, однак такі договори часто не отримують державного визнання та захисту [11, с. 111, 117–118, 121–123].

Відповідно до СК України встановлено й обмеження щодо предмета шлюбного договору так, ним не регулюються особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми, не можна зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені Сімейним кодексом України, а також ставити одне з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне



становище [7, с. 139–140]. Це ж саме стосується законодавства країн континентальної Європи.

У Сімейному законі Канади встановлене обмеження, що шлюбним договором не можуть змінюватися положення закону щодо здійснення права спільної сумісної власності подружжя на сімейний будинок, зокрема: про рівність прав подружжя щодо володіння сімейним будинком, про вчинення з ним правочинів за їхньою взаємною згодою. Особисті немайнові права сторін як батьків, визначені в шлюбному договорі, піддаються особливій перевірці з боку суду і нерідко відхиляються [11, с. 126].

У США Однаковий закон про власність подружжя (прийнятий у штаті Вісконсін), а також Однаковий закон про дошлюбні договори (прийнятий у більшості штатів США) накладає на подружжя обмеження щодо встановлення в договорі аліментних прав і обов'язків. Якщо положення шлюбного договору змінюють чи скасовують право подружжя на одержання утримання таким чином, що згодом у разі роздільного проживання чи припинення шлюбу він попадає під яку-небудь із програм соціального забезпечення, суд може зобов'язати другого з подружжя надавати утримання в такому обсязі, що виключило б подібну ситуацію [11, с. 126].

Викладене вище дозволяє нам дійти до такого:

Договір як регулятор сімейних правовідносин відіграє важливу роль як в Україні, так і в інших країнах як романо-германської, так і англо-американської та мусульманської правових систем. Договору як джерелу сімейного права притаманні спрямованість сторін, якими можуть бути як подружжя, члени сім'ї, так і державні органи, які мають повноваження в питаннях влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (органи опіки та піклування) до реалізації своїх сімейних прав та обов'язків; встановлення порядку реалізації визначених у законодавстві сімейних прав та обов'язків або закріплення таких суб'єктивних прав та обов'язків, які не закріплені в законодавчому мінімумі вимог до сторін; недопустимість погіршення майнового становища сторін договору у частині прав та гарантій, передбачених сімейним законодавством. Основним сімейно-правовим договором є шлюбний договір (контракт), однак учасники сімейних правовідносин можуть укладати велику кількість поіменованих і непоіменованих в законодавстві договорів щодо врегулювання майнових відносин фактичного подружжя, подружжя, яке знаходиться в режимі окремого проживання, колишнього подружжя, майнових та особистих немайнових відносин батьків та дітей, а також договори, що укладаються за участю інших членів сім'ї або щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Список використаних джерел

1. *Гримич М. В.* Звичаєве цивільне право українців ХІХ — початку ХХ століття. К. : Арістей, 2006. 560 с.
2. *Пономаренко О. М.* Щодо визначення поняття сімейного договору. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.* Серія Право. 2016. Вип. 24. С. 64–72.



3. Договір як універсальна правова конструкція / за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Х. : Право, 2012. 432 с.
4. Чашкова С. Ю. Система договорних обов'язальств в російському сімейному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2004. 144 л.
5. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України. К. : Ін Юре, 2018. 301 с.
6. Явор О. Договір як юридичний факт у сімейному праві. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 123–132.
7. Дутко А. О. Договір як регулятор сімейних відносин: особливості конструкції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2013. № 3. С. 135–142.
8. Гражданское уложение Германии = Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche: Ввод. закон к Гражданскому уложению ; пер. с нем. / науч. ред. А. Л. Маковский и др. М. : Волтерс Клувер, 2006. 816 с.
9. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) ; пер. с франц. В. Захватаев / отв. ред. А. Довгерт. К. : Истина, 2006. 1008 с.
10. Залесский В. В. Семейное право Российской Федерации и иностранных государств: основные институты. М. : Изд-во М. Ю. Тихомирова, 2004. 310 с.
11. Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2006. 189 арк.
12. Казарян К. А. Договірне регулювання відносин подружжя за мусульманським правом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2015. № 14. Том 2. С. 140–142.

Надійшла до редакції 01.09.2019

Volodymyr VATRAS
Verkhovna Rada of Ukraine

On the Issue of the Agreement as the Source of the Family Law of Ukraine and Other Countries

The author has conducted scientific research of the place of the contract in the system of sources of Family Law of Ukraine and other countries, as well as the limits of regulation of family legal relations by the contract and the types of contracts that can regulate family legal relations. As a result of the study, the author concluded that the contract as a regulator of family relationships plays an important role both in Ukraine and other countries of Roman-German, Anglo-American and Muslim legal systems. The contract is a derivative source of family law and regulates family relationships only to the extent permitted by other sources of law, above all laws and other acts of family law. Treaties as sources of family law are inherent in: the orientation of parties, which may include spouses, family members, and public authorities, which have authority in matters of placement of orphans and children deprived of parental care (guardianship and custody) of implementation of family rights and responsibilities; establishment of the procedure for the implementation of family rights and obligations defined in the legislation, or the assertion of such subjective rights and obligations, which are not enshrined in the minimum legal requirements for the parties; the inadmissibility of the deterioration of the financial position of the parties to the contract in the part of the rights and guarantees provided by family law. The main family contract is a marriage contract (contract), however, participants of family relationships can



enter into a large number of both named and unnamed contracts to regulate property relations of the actual spouse, the single spouse, and the former spouses, property and personal non-property relations between parents and children as well as contracts concluded with the participation of other family members or towards the placement of orphans and children deprived of parental care. As a rule, the legislator has a negative attitude to the contractual settlement of personal non-property rights and obligations of spouses, although the law of the USA and Canada allows such terms of the contract, but does not give them judicial protection.

Keywords: *family law, source of family law, family law contract, marriage contract (contract), spouses.*